

Гончаров В.В., здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ
КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Оперативно-розшукова діяльність є унікальною та специфічною правовою формою боротьби держави зі злочинністю. Офіційний статус оперативно-розшукової діяльності в Україні та наявність правових основ її здійснення надають можливість розкрити її зміст, завдання, законні підстави, умови і порядок застосування окремих оперативно-розшукових заходів, реалізацію прав і обов'язків оперативних підрозділів.

У будь-якій державі світу існує об'єктивна обумовленість використання органами і службами, що ведуть боротьбу зі злочинністю, як гласної, так і агентурної допомоги громадян. «Світовий досвід боротьби зі злочинністю свідчить, що без агентури ефективна боротьба з нею неможлива. Як би не були навчені та активні слідчі, які здійснюють так званий особистий пошук, при якому важливе значення має особиста рухливість та кмітливість, вміння, знаходячись у натовпі, бачити і чути те, що не бачать і не чують інші, вміння аналізувати побачене і почуте, приймати негайно правильні рішення - вони не зможуть проникати в замисли добре законспірованих, згуртованих злочинних груп, не зможуть попередити чи розкрити злочин,

якщо не будуть мати агентуру, здатну допомогти карному розшуку з'ясувати наміри злочинців. Усе це - не самоціль, а шлях надання допомоги людям, боротьба зі злом. І в цьому працівник карного розшуку і його агентура єдині, незалежно від того, якими мотивами керувався агент, допомагаючи викриттю зла» [1, с. 183].

«У процесі оперативно-розшукової діяльності, особливо при розкритті й розслідуванні проявів організованої злочинності, виникає питання про можливості й межі застосування спеціальних сил, засобів й методів, які мають у своєму розпорядженні, зокрема, Національна поліція для вирішення оперативно-тактичних завдань. Безсумнівно, використання засобів конфіденційної діяльності обумовлюється об'єктивними причинами, що мають свою специфіку. Без конфіденційних прийомів і методів практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні наміри і плани організованих злочинних формувань, про їх дії, склад учасників, зв'язки, місця зберігання злочинно здобутого майна і цінностей, а значить неможливо створити умови для попередження і припинення їх протиправної поведінки» [2, с. 7].

Використання агентури в оперативно-розшуковій діяльності під час розкриття та розслідування злочинів є одним із найефективніших методів боротьби правоохоронних органів зі злочинністю за кордоном. У більшості держав Європи існує певна законодавча база (закони, урядові рішення, циркуляри, інструкції, положення тощо), яка встановлює та регулює засади функціонування агентури та її участі у проведенні спеціальних (агентурних) операцій. У деяких європейських державах, зокрема Андоррі, Ліхтенштейні; Фінляндії тощо законодавством не передбачено використання в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів агентурного апарату. Проте ці питання можуть бути вирішені та вирішуються на міждержавному рівні [3; 2].

Перша загальноєвропейська конференція представників правоохоронних органів з питань керівництва агентурним апаратом була проведена під егідою Інтерполу 14 лютого 1996 р. у м. Ліоні (Франція). Нині на Заході спостерігається активна тенденція щодо уніфікації та спрощення законодавства у сфері правоохоронної діяльності між державами-учасницями

Європейського співтовариства, однак не всі з них отримують свого остаточного вирішення. Незважаючи на деякі досягнення у розв'язанні правоохоронних проблем (наприклад, ухвалення рішення про видачу загальноєвропейського ордеру на арешт), більшість положень у галузі оперативно-розшукової діяльності є колізійними та спірними. Це обумовлюється специфікою та змістом законодавчих механізмів регулювання оперативно-розшукової сфери в частині використання агентурного апарату, переліком і підпорядкуванням державних органів, які залучають і використовують агентурних співробітників, особливостями кримінального та кримінально-процесуального права, фінансовими та технічними можливостями, наявністю міжнародних угод тощо. Зрозуміло, що в кожній окремій державі вищезазначені чинники можуть бути різними або взагалі відсутніми [4; 5].

Водночас відсутність єдиного для Європи врегулювання питання щодо залучення та використання агентурного апарату не становить значної проблеми. Функціонування оперативно-розшукових підрозділів у цілому заслуговує позитивної оцінки. Наявна фінансова та матеріально-технічна база, сприятливі соціальні умови, виважена кадрова політика, помірковані позиції керівництва забезпечують високий рівень показників службової підготовки уповноважених державних органів і агенцій. Поки що недостатньо зрозумілий для української ментальності «інститут винагород» (грошових виплат особам за повідомлення про факти вчинення злочину або осіб, які їх вчинили) є суттєвим і перевіреним засобом ефективної боротьби зі злочинністю та правопорушеннями. Державні програми захисту свідків є слухними та дієвими, оскільки гарантують їх учасникам не тільки збереження життя, зміну прізвищ та імен, місць проживання, але й безкоштовно надають нову роботу та житло, забезпечують надійний соціальний захист, зміну зовнішності тощо. Запровадження в діяльність спецпідрозділів іноземних правоохоронних органів новітніх технологій значно розширює їх потенційні можливості в організаційно- функціональному плані та підвищує рівень керівництва й контролю за агентурним апаратом.

Фактично агентурний апарат в іноземних державах задіяний в усіх прошарках суспільства, особливо у злочинному

середовищі. Агентурні співробітники діють з різних мотивів - від звичайної жадоби до бажання писати детективи. Проте їх робота не завжди є простою. Іноді особи, які здобувають важливу інформацію кримінального характеру, ризикують своїм найціннішим благом-життям. Ставлення суспільства до діяльності агентурних співробітників неоднозначне. Для одних людей вони є справжніми патріотами та законслухняними громадянами, для інших - «слизькі» особи, негідники, які доносять на своїх друзів та оточення.

Для здійснення керівництва та контролю за агентурними співробітниками правоохоронним органам дуже важливо знати їх мотивацію. Мотивація поведінки особи, яка погоджується стати агентурним співробітником, може бути різноманітною. Загалом на рішення працювати на правоохоронні органи впливає сукупність різних чинників. В якості агентурних співробітників особи починають діяти або за власним бажанням, або після проведення з ними певної роботи - вербування, сутність якого полягає у виявленні позицій, що сприятимуть схиланню особи до співпраці з правоохоронними органами.

Найтиповішою мотивацією співробітництва агентури з оперативними підрозділами є: корисливість (бажання до збагачення, отримання винагороди); страх перед покаранням (включає як страх перед правосуддям, так і страх перед розправою з боку злочинного середовища); помста (бажання помститися іншій особі з особистих причин); виключність (коли особа бачить себе єдиною обраною фігурою, від якої залежать долі інших людей, а тому вона прагне вплинути на своє оточення, щоб продемонструвати всю свою силу); винність (переконання особи про «великий тягар» у власній душі за певне діяння, вчинене «минулому»); вдячність (відплата правоохоронним органам за отриману від них допомогу у вирішенні яких-небудь проблем); моральна позиція (непохитні громадянські позиції особи, усвідомлення свого конституційного обов'язку дотримуватися законності та сприяти уповноваженим державою органам); керування правоохоронними органами (коли особа вирішує впливати на правоохоронні органи під час розслідування або коли вона втягнена до іншого злочину) [5, с. 2-3].

Агентурний апарат за кордоном, як правило, виконує три головні функції:

а) повідомляє відомості про поведінку підозрюваних осіб, сприяє встановленню їх особистості, виявленню злочинних намірів, надає інформацію про місцезнаходження викраденого майна та слідів злочину;

б) дезінформує злочинців (вводить їх в оману);

в) свідчить у суді на користь обвинувачення, але це відбувається у виключних випадках, оскільки такий підхід суперечить цілям конспірації [6, с. 116].

Доречно також наголосити, що Конвенціями про взаємну допомогу в кримінальних провадженнях між державами - членами Європейського Союзу (2000 р.) та Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (ратифікована Україною 04.02.2004 р.) передбачені необхідні умови для активного використання спільних агентурних операцій (таємних розслідувань) усіма правоохоронними органами країн-членів Євросоюзу.

Зокрема, ст. 14 Конвенції (2000 р.) передбачає три варіанти співробітництва у проведенні агентурних операцій: направлення запитуючою Стороною офіцера під прикриттям до запитуваної Сторони; направлення запитуваною Стороною офіцера під прикриттям до запитуючої Сторони; проведення за зверненням запитуючої Сторони операції офіцером під прикриттям; запитуваної Сторони на своїй території [7, с. 74].

Підсумовуючи, доречно зазначити, що досвід адаптації національного законодавства, зокрема щодо досліджуваної проблеми, до вимог міжнародного права, є досить важливим і актуальним для нашої країни

Список використаних джерел

1. Карпец И.И. Сыск (Записки начальника уголовного розыска).-М., 1999.-341 с.
2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. 4.1: Підручник. - Х., 2002. - 265 с.
3. Огляд практики використання інформаторів у державах Європи // НЦБ Інтерполу в Україні за матеріалами Генсекретаріату Інтерполу. - К., 1998. - 14 с.

4. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США: Посібник / За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. - К: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. - 60 с.

5. Informant Assessment/ Handout.-Quantic, 2000. - 37 p.

6. Губанов А.В. ПОЛИЦИЯ зарубежных стран.

Организацион-но-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. - М: МАЗП, 1999. - 288 с.

7. Підюков П.П., Паніотов Є.К. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів при проведенні спільних агентурних операцій (таємних розслідувань) / П.П. Підюков, Є.К. Паніотов// Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (1) 2014. - С. 68-75.